

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XII, св. 3—6.

БЕОГРАД, 1962.

САДРЖАЈ

	Страна
1. М. Стевановић: ремећења језичких система и језичке норме	65—77.
2. И. Грицкат: О једној особености прилога и прилошких синтагми у српскохрватском језику	78—89.
3. Миливој Павловић: Реакције и функције	90—93.
4. Михаило Павловић: Нека запажања о преводима у нашој дневној и недељној штампи	94—104.
5. Б. Милановић: Деклинација поименичених придева	105—123.
6. Душанка Игњатовић: Још о компаративу и компарацији	124—129.
7. Даринка Гортан-Премк: Падеж објекта у негативним реченицама у савременом српскохрватском књижевном језику	130—148.
8. М. Станић: О акценту вокатива неких именица	149—155.
9. Берислав М. Николић: Акценатски вид проклизе и енклизе у српскохрватском језику	156—178.
10. Драгољуб Д. Јеремић: О облицима презента глагола <i>дахтајати</i> , <i>дрхтајати</i> и сл.	179—191.
11. Језичке поуке	192—199.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник дописник др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

ЈОШ О КОМПАРАТИВУ И КОМПАРАЦИЈИ

Компаратив и компарација чине једно од питања у наставним програмима наших школа и гимназија. И редовно се обрађују у школским удбеницима и граматицима српскохрватског језика. Тамо је ово питање обрађено у општим цртама. Овим чланком ми бисмо хтели дати потпунију слику о овом проблему.

Узима се да компаратив имају само описни придеви, па и они не сви. Као одступања наводе се придеви типа *мртшав*, *го*, *бос* и сл. који се употребљавају у компаративу само у фигуративном значењу, и придеви за означавање места и времена као *доњи*, *горњи*, *данашњи* и сл¹.

Но број описних придева који немају компаратив далеко је већи. Такви случајеви нису појединачна одступања него категоријска — што значи и структурална — и она заузимају посебно место у системи компарације. На њима ћемо се овде задржати.

Најпре, прецизности ради, неколико речи о термину *компаратив*². Под тим термином подразумевамо посебан облик образован наставцима *-и*, *-ји*, *-ији* односно *-ии* и с одговарајућом акценатском променом, којим се изражава особина дата у већем степену: *риђиј*, *јачиј*, *слабијиј*, *лђишиј*³. Особина са већим степеном

¹ В. о томе у Граматици српскохрватског језика од дра М. Стевановића, Београд 1952, стр. 86-92. и у другим новијим граматицима.

² Х. Цимер, на пример, с правом сматра да термин *компаратив* није довољно прецизан: „Die Bezeichnung „comparativ“ ist nicht glücklich und genau. Richtiger wäre *Praelativ* oder *Praestativ* allenfalls auch *gleichung*, sondern eine durch Vergleichen ermittelte Ungleichheit, also ein Resultat eines Denkprozesses aus. Sagt man „Comparativ“ so verwechselt man Ursache und Wirkung (Dr Hermann Zimmer, Vergleichende Syntax der indogermanischen Comparation, Berlin 1884, стр. 9).

³ Компарација је резултат сложеног психолошког процеса. Он се састоји у поређењу истих особина *два* предмета а обликом се компаратива у

изражена аналитички тј. конструкцијом прилога *више* + *јозиџив*, нпр. *више гладан* (*сад него јуче*), *више љрљав* (*него чисти*) и сл. не убраја се у компаратив, иако семантички значи такође придевску особину у већем степену. У неким језицима (исп. француско *plus joli*, тал. *piu bello*) конструкција прилога *више* + *јозиџив* једини је начин за изражавање компаративности придева уопште. У тим језицима ова конструкција се и зове компаративом. У нашем пак језику узима се под тим термином само онај облик компаратива који је образован синтетички тј. поменутих наставцима⁴.

Такво значење термина *комиараџив* задржаћемо и ми.

Компаратив немају ове семантичке категорије:

1. Многи придеви састављени са префиксима, суфиксима или уопште сложени тако да се на неки начин у семантику новообразованог адјектива уноси нека одредба о количини особине коју означава придев.

а. Такви су сложени придеви у чијем се првом делу налази неки број или бројни придев, или нека друга количинска одредба: *једночлан*, *једносџрук*, *једносложан*, *једногласан* и сл.; *двојак*, *двосложан*, *двокрилан*, *двосџфан*, *двомесечан* и сл.; *џројак*, *џројан*,

индоевропским језицима изриче констатација о особини већег степена. У језицима неких примитивних народа у компарацији објекти неједнаких степена само су супротстављени један другом без директног изрицања резултата компаративности. Исп. *dogan ande ole sien*, *ande agui sien* ова посуда је дугачка, она је кратка (папу-језик); *de šiča*, *he wašte* оно је рђаво — ово је добро (дакота, северноамерички); *Jan almik*, *Samuel almik aria* = Жан је стар, Самуел није стар (москито, северноамерички) (Према подацима из дела Études sur la comparaison slave — Arné Gallis, Oslo 1946, стр. 13. и даље).

⁴ Познато је да има случајева када компаративски облик нема значење компаративности. У примерима као *задобило је џежје џовреде*, *ја џијем слађу кафу*, *изнео је у даљем излагању*, *у ранијем закључку компаративски облици* не показују већ и степен особине. Када кажемо *задобило је џежје џовреде* те телесне повреде су мање тежке од тешких повреда. *Ја џијем слађу кафу* не значи ја пијем кафу која је слађа од слатке него кафу која није горка — дакле мање слатку од слатке кафе. У *даље излагање*, *раније џврђење* исто је значење већег степена особине у односу на синтагме где би придев био у позитиву. Управо позитив се ових придева — у овим синтагмама уопште — не може употребити. Компаративски облици овде имају нова значења без ознаке количине особине: *у излагању које следи* — у *џврђењу које је џрејходило* и сл. В. о томе и код дра М. Стевановића, ор. cit., стр. 91—92.

Овакви случајеви, према томе, излазе из оквира овога рада. О њима ће бити речи другом приликом.

Обличка разлика компаратива и позитива понекад се у српскохрватском своди на саму акценатску диференцијацију. Исп. *рђђи* — одређени вид од *рђђ* и *рђђи* — компаратив од истог придева.

и́роглав, *и́рогрб*; *вишебојан*, *вишечлан*, *вишесложан*, *вишемесечан* и сл.; *и́олумрачан*, *и́олунаг*, *и́олузreo* и сл.; *о́ишии́еи́ознаи́и*, *све-о́ишии́и*, *свеукуи́ан*, *свенародни* и сл.

b. Придеви образовани префиксом *и́ре-*: *и́ревисок*, *и́редобар*, *и́ревелик* и сл.

c. Они сложени адјективи састављени од два придева од којих се први у суштини своди на неку врсту квантитативног или квалитативног детерминента. Исп. *бледожуи́и*, *и́амнозелен*, *мркосив*, *зеленои́лав* и сл.

d. Придеви образовани од компаративне основе и придеви образовани префиксима или суфиксима који значе неку деми-нутивност (хипокористичност), аугментативност као: *млађан*, *сла-ђан*, *блеђан* и сл.; *наглув*, *накрив*, *накисео* и сл.; *и́риглуи́и*, *и́рии́роси́и*, *и́рилеи́и* и сл.; *и́овелик*, *и́онизак*, *и́одебео*, *и́овисок*, *и́ои́ежи* и сл.; *омаи́и*⁵ и сл.

Образовању компаратива код оваквих придева противи се према томе њихово значење: у једној истој речи — сложеници не могу бити две одредбе за количину.

e. И образовања са префиксом *без-* показују извесну одређеност у погледу количине особине која је код таквих образовања равна нули. По логици ствари такви придеви не би могли имати компаратив, као што немају компаратив *бос*, *го*, *мри́лав* и сл. који значе апсолутно немање нечега (М. Стевановић, ор. cit., стр. 91). Такви су: *бескичмен*, *безимен*, *безизузетан*, *безрук*, *безалкохолни*, *беси́лаи́ан*, *безжичан*, *безваздушни*, *безглав*, *безвучан*, *безубан* и сл.

Од овога међутим има одступања кад је придев употребљен у преносном значењу (нпр. *безглавији и́оси́уи́ак* и сл.) или кад не значи само потпуно немање особине него и недовољно поседовање особине. *Безосећајан* је и онај који нема до в о љ н о осећања (односно који има мало осећања), *бескарактеран* који нема до в о љ н о карактера (односно који има мало карактера). Компаративи *безосећајнији*, *бескарактернији* значе који има мање осе-

⁵ *омален* : *омаи́и* и *и́овелик* : *и́овеи́и* не стоје у истом односу компаративности као *мали* : *маи́и* и *велики* : *веи́и*. За компаративско значење потребна су два појма чије се особине пореде. *Омаи́и* и *и́овеи́и* значе што и *омален* и *и́овелики* и могу се у употреби потпуно заменити. *Омаи́и човек* је исто што и *омален човек*, дакле човек који *није много висок*. Ту компарације нема.

ћаја, односно који има мање карактера. Такви су придеви: *безразложан, безуман, безгрешан, безобразан, бездушан, безосећајан, безличан, безмеран, безидејан, безобзиран, безбројан, безбожан, бесикојан, бесираван, бесирекоран, бесидан, безвољан* и сл. (комп. *безразложнији, безумнији* итд.).

Таквог одступања има и у другим напред наведеним категоријама, свуда тамо где се сложени или изведени придев може схватити као нова особина, као нови, прост придев а не као сложеница или изведеница у којој се чувају посебна значења саставних делова. Другим речима до тога долази онда ако се однос саставних делова у сложеници или изведеници измени тако да се префикс, суфикс или реч (део речи) којима је означена одређеност у количини особине *не осећа* као количински детерминент.

Тако долази до образовања компаратива код:

а. двосмислен, комп. двосмисленији, једнобојан, комп. једнобојнији, једносџран, комп. једносџранији, свесџран, комп. свесџранији и сл.

б. лакомислен, добронамеран, далекосежан, и сл.,

с. жућкаси, леиушкаси, дугуљаси и сл.

2. Познато је да придеви односа (са значењем временске и месне релације) и придеви посесивности (што је такође релација, однос у ширем смислу) немају компаратив. Из сличних разлога не образују овај облик и многи придеви на *-чки, -ски, и -ни* са значењем *који се тиче . . . , који је намењен за . . . , који служи за . . . , који је у вези са . . . , који њошче од . . . , који је као у* и сл., они, дакле, који су постали од присвојних и представљају њихове семантичке деривате. Такви су: *дувачки, ковачки, касачки, гудачки, џушачки, џливачки, ловачки, ронилачки, возачки, џешачки* и сл.; *шаховски, свайшовски, буџејски, свейски* и сл.; *робни, казнени, џлајни, водни, џогрејни, џројагандни, зубни, џерешни, возни, наградни, ошказни, конкурсни, амбулантни, аграрни, џочешни, завршни, џројоколарни*.

Овде бисмо убројили и бројне придеве истог значења страног порекла на *-иони*: *оријентациони, дисџрибуџиони, админисџраџиони, аџиџациони, вибраџиони, комисџиони, миграџиони, верификаџиони, канаџизациони, навигаџиони* и сл.

3. Трећа велика група описних придева који не образују компаратив јесте већина придева посталих од прилога времена садашњег: *задовољавајући, дречећи, зајанујући, вајијући, лушајући, забринујући, њрећећи, горући, освежавајући, умирујући, текући, водећи, владајући, главнокомандујући* и сл.

Теоријски, према значењу, они би могли образовати компаратив, нпр. особина коју они показују може постојати у већој количини. *Задовољавајући у задовољавајући одговор*, и *задовољавајући резултат* означава *одговор* односно *резултат* који задовољава. *Прећећи поглед* је *поглед* који *прећи*, *дречећа хаљина* или *дречећа боја* означава *хаљину*, односно *боју* која *дречи*. Други неки резултат или одговор може још више да задовољава, други поглед може још више да прети, нека боја или хаљина могу још више да дрече, али се компаратив за *задовољавајући, њрећећи, дречећи* и др. уопште не употребљава.

И код других речи, именица и глагола, могу се понекад поредити степени особине (*он је већи јунак, гад, њакосник* и сл.; *он њо више воли, њрмењује*), али се то изражава аналитички и не представља њихову морфолошку особину. Понекад је то могуће и код присвојних придева (*ово је више Милошево него моје*) али се и овде то изражава аналитички. Природно је онда очекивати отпор према синтетичком компаративу код оних придева описног значења који су у јачој семантичкој или морфолошкој вези са глаголима, именицама и релационим придевима.

Образовању компаратива противи се и у овом случају природа односно порекло облика. Глаголски се прилози у нашем језику много јаче осећају и употребљавају као глаголске речи. Штавише не може се сваки глаголски прилог употребити у придевској функцији. Чињеница да функција адјектива није особина глаголских прилога као категорије речи него само појединих случајева, као и чињеница да је припадност ових прилога категорији глагола врло јака, свакако је утицала да партиципи не прихвате компарацију.

Исти је случај са придевима на *-ћи* типа *ораћи, њсаћи, сјаваћи, њраћи, кућаћи, сјајаћи, јахаћи* и сл. који својим значењем и својим обликом асоцирају глаголске речи.

4. Најзад ни сви трпни придеви прелазних свршених глагола немају компаратива. Имају га управо они којима семантика

дозвољава постојање особине у већем или мањем степену што је најчешће кад је у питању пренесено значење. Од глагола на пример: *йрочийаши, забележийи, оийевайи, смирийи, смрзнуий* трпни придеви гласе *йрочийан, забележен, оийеван, смирен, смрзнуий* али компаратив имају само *смирен* и *смрзнуий* — *смиренији, смрзнуийији* — дакле они код којих је компарација као појава могућа.

5. Исти је случај и код радног придева употребљеног у функцији придева. Исп. *окорео злочинац : окорелији злочинац*, али *оболео орган : орган који је више оболео*.

6. Једна мања група придева страног порекла, који немају ни парадигме ни моције рода — који дакле немају ни основне морфолошке особине придевских речи — немају ни компаратив. То су турцизми на *-ли* и др. као *бајли, дерјили* и сл. и други непроменљиви варваризми као *шок, фер, шими, йегей, окер* и сл.

Придеви који постају описни придеви прешавши из других категорија речи добијају синтетички компаратив тек онда кад се сасвим прилагоде описним придевима и својом семантиком и својим обликом или онда када су употребљени у пренесеном значењу, што такође представља врсту семантичке померености.

* * *

Код неких описних придева не долази, дакле, до образовања компаративног облика. Разлог томе је двојак: 1. семантички — ако је особина коју показује придев дата са неким податком о њеној количини (тип *двочлан, йросйраини, йолумрачни* и сл.; *бледојсуий* и сл.; *йревелик, йовелик, накрив, млаћан* и сл.; *безизузетан* и сл.). 2. морфолошки — код придева код којих је компарација као појава могућа, али који се не осећају довољно као придеви, било зато што је њихова припадност другој категорији речи врло жива (тип *задовољавајући*), било зато што немају основне особине придевских речи у чијој су функцији употребљени (одсуство деklinације и моције рода, тип *бајли, шик*).

Ово би углавном била одступања описних придева од компаративских образовања. Ови подаци које смо овде изнели не мењају основну структуру од које се досада полазило — али је ипак у понечем допуњују.

Душанка Игњатовић